

DOI 10.51558/2490-3647.2025.10.2.919

UDK 373.2-053.4

Primljeno: 09. 07. 2025.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Tamara Radovanović, Vana Colić, Vesna Colić

RUTINE I RITUALI U DEČJEM VRTIĆU¹

Rutine i rituali dece predškolskog uzrasta predstavljaju značajan, ali nedovoljno istražen aspekt življenja i odrastanja u dečjem vrtiću. Dok se većina dosadašnjih istraživanja fokusira na ove fenomene u kontekstu porodičnog okruženja, cilj ovog rada je da se rutine i rituali sagledaju u kontekstu predškolskih ustanova, sa naglaskom na njihovu identifikaciju i deskriptivnu analizu u svakodnevnom vrtićkom životu. Istraživanje je sprovedeno u 50 vaspitno-obrazovnih grupa različitih uzrasta u 12 vrtića u Novom Sadu. Korišćena je deskriptivna metoda, sa tehnikom sistematskog posmatranja, a za prikupljanje podataka upotrebljen je polustrukturisani posmatrački protokol, konstruisan posebno za potrebe ovog istraživanja. Analizom dobijenih podataka izdvojeno je sedam kategorija aktivnosti: briga o sebi, održavanje prostora, proslave i praznici, igre, društvene interakcije, učenje i aktivnosti na otvorenom. Uočen je veći broj različitih rituala u odnosu na rutine. Najčešće rutinske aktivnosti odnose se na kulturno-higijenske navike i obedovanje, dok se rituali najčešće javljaju pri dolasku i odlasku dece, kao i tokom proslava rođendana. Participacija dece je izražena, uz značajnu podršku vaspitača. Zapaženo je da određene rutine poprimaju elemente rituala, što ukazuje na potrebu jasnijeg razlikovanja ova dva koncepta. Rezultati ukazuju na usklađenost sa principima *Godina uzleta*, kao i na bliskost sa pedagogijom odnosa i Redo Emilia pristupom, potvrđujući važnost rutina i rituala za emocionalnu sigurnost, socijalnu povezanost i razvoj participativnog učenja. Na osnovu dobijenih rezultata nameće se potreba za daljim istraživanjem ovih fenomena na većem i reprezentativnijem uzorku, uz dodatnu analizu uloge svih aktera – vaspitača, dece i porodice, kao i komparativnu analizu rutina i rituala u porodičnom i institucionalnom kontekstu.

¹ Deo rezultata na kojima se bazira ovaj rad je predstavljen u vidu usmenog saopštenja na Interdisciplinarnoj stručno-naučnoj konferenciji sa međunarodnim učešćem „Svakodnevni život deteta“ 22. i 23. 11. 2024. na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu.

Ključne reči: svakodnevne situacije; *Godine uzleta*, predškolske ustanove; participacija; kontekst

1. UVOD

Podrška razvoju dece ranih uzrasta se pruža kroz interakciju deteta sa fizičkom i socijalnom sredinom. Od prirode i kvaliteta iskustva koje dete stiče tokom tih interakcija će zavisiati njegov celokupni razvoj. Odnosi uspostavljeni na različitim relacijama oblikuju najranije socijalno iskustvo deteta i predstavljaju temelj za sve buduće odnose. Dete doživljava svet kroz odnose i oni opredeljuju njegov razvoj i učenje (Pavlović Breneselović 2012). Otuda ne čude brojna i različita teorijska nastojanja i tumačenja koja se posebno bave pitanjima interakcije i odnosa. Tu se naročito izdvaja *pedagogija odnosa* kao teorijska orijentacija koja pitanjima vaspitanja i obrazovanja pristupa naglašavajuću važnost odnosa, tj. kako socijalni odnosi, klima i organizaciona kultura utiču na celokupno funkcionisanje grupe i institucije (Bilić, Bašić 2016; Radovanović 2022). Pedagogija odnosa naglašava da pozitivan razvoj dece u velikoj meri zavisi od toga da li konteksti u kojima deca funkcionišu i razvijaju se, predstavljaju pouzdane izvore podrške (Noddings 2002; Pianta 1999, prema Reeves, Le Mare 2017). Konkretno, relacioni pristup pojedinca posmatra i tumači kao biće odnosa (Aspelin 2014), te neminovno izdvaja one faktore koji značajno utiču na njegovu aktivnu i interaktivnu ulogu. Kao posebno važna i determinišuća izdvaja se *participacija dece*.

Participacija dece u različitim okvirima i kontekstima predstavlja cilj kojem teže praktičari i teoretičari različitih usmerenja. Važnost participacije se prvenstveno prepoznaje u Konvenciji o pravima deteta koja je normirala značajan korpus dečijih prava imajuću u vidu detetovu izvornu potrebu da bude aktivan učesnik svog razvoja (UNICEF 2016). Na to se nadovezuju i druga teorijsko-aplikativna tumačenja koja ističu važnost participacije dece u donošenju, planiranju, osmišljavanju i realizaciji različitih odluka i aktivnosti koje su usmerene ka oblikovanju života u okviru vrtičke zajednice, a potom i ka ostvarenju dobrobiti sve dece (Pavlović Breneselović, Krnjaja 2017; Vudhed 2012).

Primer konkretnog pravca koji navedena pitanja izdvaja kao važna za celokupni razvoj dece jeste *Ređo Emilia (Reggio Emilia) pedagogija*. Njeni osnovni postulati, između ostalog, apostorfiraju potrebu i važnost aktivnog učešća deteta kao kompetentnog bića, ujedno negujući i ističući važnost podržavajućih odnosa na različitim relacijama, važnost podrške dečjoj kreativnosti i razumevanje načina na

koji deca uče, kao pojedinci i u grupama. Ali, pored svega navedenog, važno je da se pažnja pridaje ulozi i značaju rutina i rituala u životu deteta (Hayes 2015; Thornton, Brunton 2010), koje su u institucionalnim okvirima fleksibilne, smislene i kontekstualno uslovljene. Štaviše, ni Ređo, iako jedna od najprogresivnijih među savremenim koncepcijama, koja svoj kurikulum temelji na poticanju istraživanja, kreativnosti i zajedničkog učenja, eksplicitno ne previđa ni značaj rutina i rituala kao prilika za uspostavljanje i održavanje interakcije i odnosa, te građenje zajedništava i razvoj socijalno-emocionalnih veština i kompetencija. Zapravo, kako deca u okvirima rutinskih i ritualnih situacija grade odnose, razvijaju simboličko izražavanje, uče, uživaju i radije se (Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja *Godine uzleta* 2019²), tako se u širem smislu ostvaruje teorijska veza sa koncepcijom Ređo pedagogije koja neguje fleksibilnost, otvorenost i prilagodljivost važna. Rutine i rituali u ovom radu nisu interpretirani kao rigidni obrasci funkcionisanja i doneti od strane odraslih u cilju kontrole i nametnute strukture, već zarad stvaranja zajedničke kulture dece i odraslih, koja, između ostalog, uključuje osećaja sigurnosti, kontinuiteta i zajedništva.

Učešće dece u svakodnevnim rutinskim aktivnostima smatra se dragocnim i celoživotno važnim iskustvom. Svakodnevne situacije kriju veliki broj prilika za učenje dece, jer su deci smislene, ponavljaju se, bilo da se dešavaju u porodičnom ili institucionalnom kontekstu podrazumevaju uspostavljanje odnosa sa okruženjem koje je detetu blisko (Mihić 2022). U predškolskim ustanovama rutine čine veliki deo interakcija između vaspitača i dece (Boškić 2022). Istovremeno, istraživanja rutina i rituala u institucionalnom kontekstu su mnogo ređa nego u kontekstu porodice. To je, između ostalog, i jedan od povoda da pažnja ovog rada bude usmerena na istraživanje rutina i rituala u vrtiću, njihov opis i analizu. Cilj je da se one identifikuju i opišu, kako bi se ukazalo na mogućnosti njihovog daljeg bogaćenja i unapređivanja u institucionalnom kontekstu te dali predlozi daljeg istraživanja.

2. RUTINE I RITUALI U PORODIČNOM KONTEKSTU

Porodične rutine i rituali se razmatraju iz aspekta njihovog značaja za zdravlje i razvoj deteta. S obzirom da porodične rutine podrazumevaju jasno vidljive porodične aktivnosti koje se kontinuirano ponavljaju, njihov prekid dovodi do neprijatnosti. S druge strane, prekid rituala predstavlja opasnost po porodičnu koheziju, jer oni uvek uključuju simboličku komunikaciju među članovima porodice i doprinose osećaju

² U nastavku teksta *Godine uzleta*.

pripadnosti. Otuda su porodične rutine i rituali neposredno povezani sa zdravljem i razvojem socijalnih kompetencija dece (Marinković 2016).

One se takođe opažaju kao značajne prilike za podsticanje celovitog razvoja deteta, pružanje podrške i dobrobiti, jer predstavljaju predvidive aktivnosti u kojima učestvuju dva ili više članova porodice. One doprinose porodičnoj organizaciji, ali i zadovoljavanju jednu od bazičnih potreba svih članova porodice za pripadanjem. Pored doprinosa celovitom razvoju deteta i bogaćenju celoživotno vrednog iskustva, roditelji kroz zajednički provedeno vreme sa decom imaju priliku da na spontan način posmatraju i razumeju ponašanje deteta te u skladu s tim adekvatno reaguju na dečje potrebe. Ukoliko se u okviru porodice neguju iz dana u dan porodične rutine i rituali, ovakva organizacija funkcionisanja porodice pruža roditeljima mogućnost da primete i najmanje promene u detetovom ponašanju, što im dalje priliku da pravovremeno reaguju i pruže podršku (Mihić 2022).

Rezultati istraživanja učešća dece u različitim vidovima porodičnih rutina pokazuju da deca u najvećem broju učestvuju u rutinama vezanim za ishranu i obroke, rutinama lične i higijene domaćinstva, te rutinama vezanim za slobodno vreme i socijalni život porodice, dok nešto manji broj dece učestvuje u rutinama nabavke i najmanje u rutinama uređenja prostora. Međutim, kada se analizira nivo stvarne participacije dece, može se videti da ona učestvuju uglavnom po nalogima roditelja i imaju malo prilike da istražuju. Roditelji smatraju da deca učestvuju u ovim aktivnostima, ali ona ih najčešće ne pokreću, niti donose odluke oslanjajući se na sopstveno iskustvo (Boškić 2022).

Rezultati metanalitičke studije (Selman, Dilworth-Bart 2023) pokazuju da rutine imaju ključnu ulogu u podršci optimalnom razvoju deteta i funkcionišu kao zaštitni faktor u izazovnim ili rizičnim okruženjima, pozitivno utičući na kognitivni, socijalno-emocionalni, akademski i opšti mentalni i fizički razvoj. Ističe se značaj pružanja podrške porodicama da bolje uoče mogućnosti stvarnog učestvovanja dece, pri čemu se mora uzeti u obzir da će deci biti potrebni različiti nivoi podrške i načini uključivanja, spram uzrasnih i individualnih mogućnosti (Boškić 2022). To je posebno važno u periodima prelaska iz porodice u institucije, koji će zahtevati spremnost porodice da menja neke svoje ustaljene rutine i rituale, ili da uvodi nove koji su primereni izmenjenim uslovima i okolnostima, ali i da zadrži one koji za porodicu nose izrazito značenje i važnost u emocionalnom smislu (Marinković 2016). Jedan primer kvalitativne analize porodičnih rutina i rituala uspavljivanja dece upravo ukazuje na njihov veliki značaj za stabilnost i koheziju porodice, ali i za pružanje podrške porodici prilikom njenih tranzicija (Đorđević 2020).

3. RUTINE I RITUALI U INSTITUCIONALNOM KONTEKSTU

Rutine i rituali se u Osnovama programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja Republike Srbije (*Godine uzleta* 2019) prepoznaju kao deo životno-praktičnih situacija, koje obuhvataju još i autentične događaje u vrtiću i van njega. Integrisane su u redovan kurikulum ustanove (Pavlović Breneselović, Krnjaja 2017), te iako blisko povezane, predstavljaju različite domene. Kada je u pitanju definisanje *rutina* nailazimo na određeni broj tumačenja koja se preklapaju u nekoliko odrednica: ustaljene, prirodne, svakodnevne, predvidive... Najopštije se mogu definisati kao „ustaljene svakodnevne aktivnosti koje su predvidive, a ipak fleksibilne, uspostavljaju se zajedno sa decom i u dogovoru sa decom se menjaju“ (Pavlović Breneselović, Krnjaja 2017: 39). Predstavljaju osnovu za svakodnevne zadatke u životu deteta, kao i priliku za razvoj različitih veština. U institucionalnom kontekstu najčešće podrazumevaju obedovanje, odmor, negu i održavanje higijene, rekreativni boravak napolju, sređivanje prostora i sl. (*Godine uzleta* 2019). Takođe se mogu analizirati i kroz prizmu dnevnih, nedeljnih i mesečnih rutinskih aktivnosti.

S druge strane, *rituali* su „ustaljeni obrasci vezani za konkretnu situaciju koji imaju simboličko značenje“ (Pavlović Breneselović, Krnjaja 2017: 39), i često su kulturološki obojeni i imaju određenu emocionalnu notu. Mogu se tumačiti i kao posebne prakse koje detetu omogućavaju da prihvati određene rutine. Najčešće podrazumevaju rituale pri dolasku i odlasku, praznične rituale, rituale prelaska na drugu aktivnost, rituale dobrodošlice novim članovima i dr. (*Godine uzleta* 2019).

U Ređo Emilia pristupu, naglašava se da deca posredstvom rutina i rituala uče kako da se ponašaju kao odgovorni članovi društva, te im se pruža prilika da imaju prava, ali i dužnost i odgovornost (Thornton, Brunton 2010). Takođe, oni predstavljaju priliku za upostavljanje i održavanje interakcije i odnosa na različitim relacijama, vaspitač-dete, dete-dete, dete-roditelj i sl. Posebno je dominantna vršnjačka interakcija koja deci pruža priliku da razvijaju svoje socijalno-emocionalne veštine i kompetencije, kao i da izgrade osećaj zajedništva, što rezultira ostvarenjem socijalne dobrobiti kao jednog od cilja predškolskog vaspitanja i obrazovanja, a samim tim se i podržavaju svi važni principi pedagogije odnosa.

Pored neminovnih pozitivnih ishoda za dete, rutine i rituali su podjednako važni i za vaspitače. Vaspitači nisu „čuvari“ dece, niti neko ko ih „poučava“. Vaspitač uči zajedno sa decom, razgovara sa decom i posmatra njihovo delanje, što mu pomaže da otkrije detetove ideje i da planira moguće aktivnosti (Colić, Lazić, Ulić, Janković, Galić 2018). Rutine i rituali su prilike za povezivanje sa detetom, upoznavanje deteta

i njegovih veština, prihvatanje deteta, ali i razvoj responzivnosti (Mihić 2022). Zato je uloga vaspitača da planira, organizuje i podržava učešće dece u ovim situacijama, obezbedi dovoljno vremena za njih i promoviše stav da su one takođe prilike za učenje dece (Pavlović Breneselović, Krnjaja 2017).

Uloga porodice u implementaciji određenih rutina i rituala u vrtiću se takođe prepoznaje kao bitna. Oni su partneri u osmišljavanju i primeni konkretnih rutina i rutuala u institucionalnom kontekstu. Roditelji su sastavni deo programa vrtića, aktivni učesnici učenja i razvoja svoje dece, njihovo se učešće očekuje i podržava na različite načine (Colić, Lazić, Ulić, Janković, Galić 2018; *Godine uzleta* 2019).

4. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Rutine i rituali dece predškolskog uzrasta predstavljaju situacije koje su izuzetno važne, ali nedovoljno istražene u institucionalnim okvirima. Dominantna je njihova analiza u porodičnim uslovima, te otuda *predmet istraživanja* predstavlja analiza ovih situacija u kontekstu dečjeg vrtića.

Osnovni cilj istraživanja je identifikacija rutina i rituala dece predškolskog uzrasta, kao i detaljan opis najučestalijih u vrtiću.

Glavna istraživačka pitanja su: Koje rutine i rituali dece su zastupljeni u vrtiću; sa kojim svakodnevnom situacijama su povezane rutine i rituali u vrtiću; koje su sličnosti i razlike u odnosu na porodične rutine i rituale?

Uzorak istraživanja je činilo 50 vaspitno-obrazovnih grupa svih uzrasta u 12 vrtića iz iste predškolske ustanove u Novom Sadu. Kako je uzorak prigodan, a ne reprezentativan, mogućnosti uopštavanja rezultata su ograničene, ali se dobijenim rezultatima može ukazati na neke najopštije tendencije u vezi sa predmetom istraživanja, kao i pravce i potrebe za daljim istraživanjima.

U istraživanju je primenjena deskriptivna metoda, tehnika sistematsko posmatranje. Primenom deskriptivne metode nastoji se dati objektivni pregled stanja rutina i rituala u vrtićima, što je u skladu sa postavljenim ciljem istraživanja. Istraživačka tehnika je takođe u funkciji što vernijeg opisa postojećih činjenica. Što se tiče načina registrovanja podataka, korišćen je polustrukturirani protokol, konstruisan za potrebe ovog istraživanja, čiji je cilj bio da usmerava pažnju posmatrača na predmet posmatranja, a istovremeno ostavlja prostor za beleženje neplaniranih pojava i/ili ponašanja koja se procene značajnim za predmet istraživanja. Tačnije, polustrukturisani protokol je osmišljen za praćenje i registrovanje svih rutina i rituala u vaspitnoj grupi. Nakon identifikacije, po jedna rutina i jedan ritual detaljno su opisani, uključujući vreme i

način odvijanja, učesnike i njihove uloge, odnose među decom i između dece i odraslih, svrhu i značaj aktivnosti, a kod rituala i simbolički značaj. Pored toga, beleženi su osnovni podaci o vrtiću, uzrasnoj grupi i periodu posmatranja.

Kada je reč o organizaciji i toku istraživanja, sistematsko posmatranje su obavili studenti Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača Novi Sad tokom stručne prakse školske 2022/23. godine u prisustvu vaspitača mentora. U trajaju od 5 radnih dana pratili su i beležili zapažanja o rutinama i ritualima u grupi. U periodu od 8 do 12h, kada su u vrtiću zastupljene gotovo sve svakodnevne situacije, studenti su svakoga dana evidentirali i opisali tokom i/ili neposredno nakon posmatranja svaku rutinu i ritual koji su uočili. Unapred su im data detaljna uputstva za praćenje i način beleženja. Dobijeni podaci su prvobitno detaljno pregledani i kodirani od strane autora. Tematske kategorije identifikovane su na osnovu ponavljajućih ključnih reči. Podaci su zatim organizovani i grupisani prema izdvojenim kategorijama, čime je omogućena sistematska obrada i preglednost rezultata za dalju interpretaciju i analizu.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U cilju identifikacije osnovnih rutina i rituala, u Tabeli 1. predstavljen je su izdvojene kategorije.

Tabela 1. Kategorije identifikovanih rutina i rituala

Kategorija	Opis
<i>Briga o sebi</i>	održavanje higijene, priprema obroka, spavanje, obedovanje...
<i>Održavanje prostora</i>	sklanjanje igračaka, uređenje prostora...
<i>Proslave i praznici</i>	rođendani, verski praznici...
<i>Aktivnosti za igru</i>	igra na otvorenom, sportske igre, igra sa igračkama...
<i>Društvene aktivnosti</i>	posete, druženja...
<i>Aktivnosti učenja</i>	čitanje, slušanje edukativnih sadržaja...
<i>Aktivnosti na otvorenom</i>	izleti, šetnje, posete parkovima...

Kategorija *briga o sebi* obuhvata aktivnosti koje se odnose na održavanje lične higijene, obedovanje, učešće u pripremanju i raspremanju pre i posle obroka i odmor dece. Održavanje lične higijene uključuje pranje ruku, odlazak u toalet, oblačenje, obuvanje. U zapisima dobijenim iz svih vaspitnih grupa koje su obuhvaćene uzorkom

ove aktivnosti su opisane kao rutine, u manjem broju zapisa se konstatuje njihova povezanost sa ritualima. U pojedinim slučajevima zabeleženo je prisustvo postera sa slikovitim prikazom ove rutine, a u nekim grupama održavanje lične higijene odvija se uz pesmicu Jovana Jovanovića Zmaja „Pre i posle jela“.

Obedovanje (doručak, užine, ručak) je takođe svakodnevna rutina u svim posmatranim vaspitnim grupama. Ritualni vezani za ovu kategoriju se najčešće odnose na izbor dece koja će vaspitaču pomoći oko podele obroka i pribora, serviranja obroka, raspoređivanja stola nakon obroka. Odabir pomoćnika (dežurnog) jeste rutina, kada vaspitač određuje dežurnog, kada se uloga dežurnog dodeljuje po nekakvom redu (na primer, po prozivniku, ili prema mestu gde ko sedi, kada se deca sama javljaju ko želi da pomogne i sl.), ali način na koji se vrši ovaj izbor u pojedinim grupama je ritualni (na primer, dete kome je ispao zub prethodnog dana, onaj kome je rođendan tog dana, dete koje je postalo brat / sestra, onaj ko se vratio posle duže vremena u vrtić i sl.). Obrok najčešće počinje kada dežurni kaže prijatno što se takođe može smatrati ritualom.

Odmor dece uključuje zajedničko organizovanje prostora za spavanje, potom aktivnosti za opuštanje (čitavanje priča, slušanje muzike, lagane vežbe disanja i sl.). U zapisima se nalaze primeri različitih načina obeležavanja krevetića (nalepnice sa individualnim simbolom deteta, lične jastučnice), kao i primeri pomoći vaspitača deci koja imaju poteškoća da zaspu.

Kategorija *održavanje prostora* uključuje sklanjanje igračaka kao najčešće pominjanu aktivnost, te druge oblike zajedničkog uređenja prostora vrtića. Iako se najčešće opisuju kao rutinske aktivnosti, ima primera kada su rituali ugrađeni u ovu rutinu. Na primer, deca i vaspitači zajedno sređuju prostor na vaspitačev poseban znak; „Maca papučarica“ – lik iz istoimene priče autorke Ele Peroci, koji će im, ukoliko patofnice nisu uredno ostavljene nakon pripreme za spavanje, iste i odneti; „Naočare spremalice“ (slično „Dvogled“) svi zajedno proveraju da li je nakon sređivanja sobe sve vraćeno na svoje mesto.

Proslave i praznici u vrtiću (rođendani, verski praznici i sl.) uglavnom su zabeleženi kao rituali, najčešće su to dečji rođendani koji se različito obeležavaju. Na primer, za ukazivanje posebne počasti slavljeniku u nekim vrtićima postoji „rođendanska stolica“, „rođendanski šešir“, bajka pred spavanje u kojoj je glavni lik slavljenik, slavljenik tog dana bira aktivnosti za zajedničku igru sve dece. Deo rituala je često pevanje rođendanskih pesama, crtanje crteža slavljeniku i pravljenje rođendanskog albuma od tih crteža, upućivanje najlepših želja i izrada „knjige čestitki“, rođendanska žurka uz muziku.

Aktivnosti za igru (igra na otvorenom, sportske igre, igra sa igračkama) su relativno retko prepoznavane kao rutine i rituali. U nekim grupama se praktikuje jutarnje vežbanje. Ono se ponekad izvodi uz muziku. Zabeležen je primer „Poseban dan u nedelji/mesecu“, kada deca imaju priliku da donesu svoje omiljene igračke od kuće u vrtić. Zatim, igra „Muzičke guze“ (slično igri „Muzičke stolice“ samo bez stolica), koja se organizuje na početku dana, kada vaspitačica pušta muziku i na prekid muzike deca treba da sednu na tepih, pobednik dobija posebnu ulogu toga dana (pomoćnik, dežurni, bira igru i sl.).

Društvene aktivnosti (posete, druženja) su veoma brojne u dobijenim zapisima, raznovrsne su, češće su zabeležene kao rituali nego kao rutine. Razgovor/sastanak posle doručka je jedna od relativno često zabeleženih rutina. Nakon doručka, deca i vaspitači se okupljaju i pričaju o projektu koji je u toku i prave plan aktivnosti za taj dan.

Zabeleženi su brojni primeri rituala pri dolasku i odlasku dece, kao na primer, Jutarnji krug – zajedničko okupljanje dece; Lepe reči – jedan dan upućene od strane vaspitača, drugi dan od strane dece ili zajedničko pevanje ili izvođenje pozdravne recitacije; Pozdrav grupe – na vratima sobe stoji pano sa određenim simbolima za pozdrav i deca nakon ulaska biraju kojim pozdravom žele da se pozdrave sa vaspitačicom; Zagrljaj – međusobno grljenje dece i vaspitača; Razgovori o tome kako je protekao dan – deca iznose svoje mišljene kako im je tog dana bilo u vrtiću, šta bi promenili i crtaju srećni ili tužni smajli u zavisnosti od toga kakvo im je raspoloženje tog dana, koji se potom lepi na pano; Pesma nedelje, pozdrav nedelje, lozinka nedelje za određenu aktivnost.

Rutine i rituali za bolje upoznavanje dece i jačanje grupne povezanosti su isto tako brojni i raznovrsni. Na primer, Pričaonica – razgovori o temama koje su aktuelene u grupi i one koje su važne (lepo ponašanje, odnosi, humanost i sl.); Obeležavanje ličnih važnih događaja – kada dete iz grupe dobije brata/sestru, deca mu pripremaju poklon u vidu različitih oblika od papira koji asociraju na bebu (kolica, kolevka, flasicica i sl.); Vikend vesti – u jednom vrtiću ponedeljkom pričaju šta su radili za vikend, dok ostalim danima pričaju o svojim osećanjima, šta rade te nedelje ili tog meseca. U drugom vrtiću slične aktivnosti se odvijaju svakog ili svakog drugog ponedeljka i predstavljaju priliku da deca izraze svoje doživljaje vikenda koji je iza njih. U jednom zapisu je zabeleženo da deca pripremaju svoju kutiju ukrašenu u obliku zamka i sedeći iza nje prepričavaju svoje događaje i doživljaje tokom vikenda.

Dolazak novog deteta u grupu je još jedna prilika za grupne rituale i tu je zabeleženo pevanje pesmice dobrodošlice za dete i upoznavanje s njim, pravljenje čestitke koju dete nosi kući i ceo dan je posvećen upoznavanju tog deteta; dete se

predstavlja i priča o sebi, nakon čega i druga deca ukratko kažu neku zanimljivost o sebi, vaspitačica pušta pesmicu autora Pere Zupca „Dobar drug“ i zajedno pevaju i đuskaju, potom se upoznaju sa pravilima ponašanja, obavezama, rutinama i ritualima, deca vode „novo“ dete u obilazak sobe i vrtića.

Beleženje/evidentiranje prisutne dece karakteristično je za institucionalni kontekst. Na ulasku u sobu jedne vaspitne grupe stoji kukica na koju deca treba da zakače svoje ime kao znak da su tog dana tu, dok je drugi primer stavljanje smajlija kao znak da su tog dana tu. Jedinstven je primer grupe gde vaspitač proziva decu imenom i prezimenom, a oni se odazivaju sa „tu sam, živ, zdrav i prav“, što je tekst pozajmljen iz priče autora Branislava Brane Crnčevića „Mrav dobrog srca“. Ovo je još jedan primer kako se iz rutine prešlo u ritual prilikom rutinske prozivke dece. Slično je i kod primera kada vaspitačica prilikom prozivanja zameni prvo slovo imena i prezimena, a deca treba da se prepoznaju. Zanimljiv je i ritual podizanja samopouzdanja, kada se okupljaju sva deca i vaspitač, svako dete se predstavlja i glasno izgovara svoje ime. Nakon toga grupa nekoliko puta uzvikuje na slogove ime tog deteta, što je propraćeno tapšanjem.

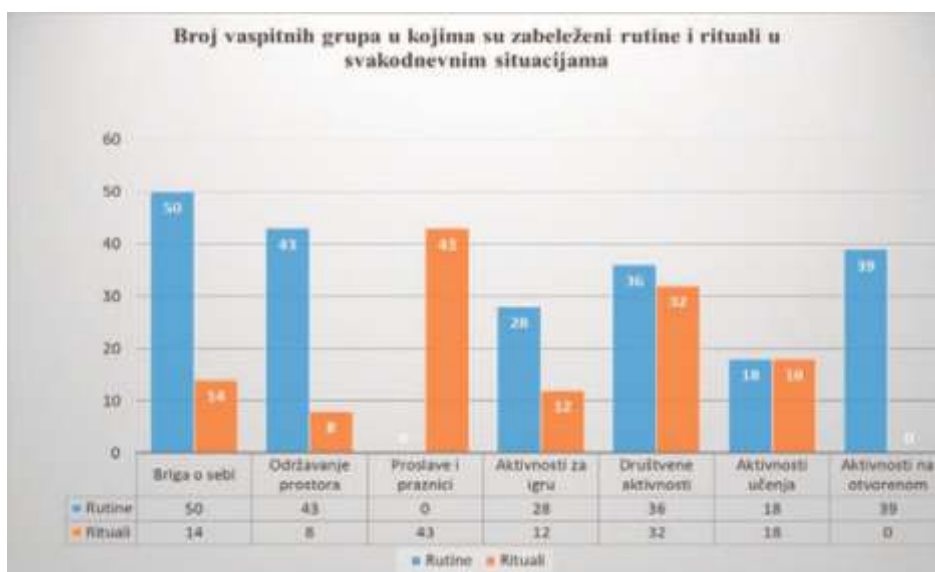
Kategorija *aktivnosti učenja* obuhvata čitanje, slušanje edukativnih sadržaja i slične aktivnosti. Čitanje priča, basni i bajki je zabeleženo i kao rutina, najčešće povezana sa pripremama dece za odmor, ali i kao ritual, gde je uočljiva veća učestalost i raznovrsnost ovih aktivnosti. U nekim grupama odvija se u literalnoj prostornoj celini. Vaspitač čita priču, deca se interaktivno uključuju u diskusiju o njoj. Zabeležen je zajednički odabir slikovnice i povezivanje sa životnim situacijama dece. U jednom zapisu je opisano da na zidu vaspitne sobe postoji spisak bajki i priča i svake nedelje drugo dete bira bajku koja se čita.

U kategoriju *aktivnosti koje se tiču učenja* se mogu uvrstiti i aktivnosti izrade i popunjavanja različitih panoa. U jednom zapisu je opisano da je vaspitač zajedno sa decom izradio skicu vrtića i kada deca izađu iz vaspitne sobe potrebno je da na skici obeleže gde se nalaze. Takođe, prisutni su panoi za beleženje vremenskih prilika, gde svakog dana deca pomoću ponuđenih simbola obeležavaju vreme tog dana; zatim tabla dana, na kojoj dežurna deca beleže datum, dan, vreme tog dana. Na toj tabli se nalazi i portret dežurnog deteta kako bi svi drugi znali ko je toga dana dežurni.

Kategorija *aktivnosti na otvorenom* je relativno često beležena rutina, dok u posmatranom uzorku nije zabeležen ni jedan ritual vezan za ovu kategoriju aktivnosti. One se najčešće opisuju kao izlazak u dvorište vrtića, tokom koga se deca bave aktivnostima koje samostalno biraju. Obuća, odeća i rekviziti za igru se prilagođavaju vremenskim prilikama.

U cilju očuvanja autentičnosti zapažanja, svi prethodno navedeni opisi predstavljaju iskaze prikupljene putem polustrukturisanog protokola.

Grafikon 1. Broj vaspitnih grupa u kojima su zabeleženi rutine i rituali u svakodnevnim situacijama

Rezultati prikazani na Grafikonu 1. pokazuju da su rutine iz kategorije brige o sebi zabeležene u svim vaspitnim grupama iz uzorka. Rutine koje se odnose na održavanje prostora i aktivnosti na otvorenom takođe su zastupljene u velikom broju posmatranih vaspitnih grupa. Zanimljivo je da rutinske proslave i praznici nisu registrovani. Za njih je karakteristično da se u svim dobijenim opisima javljaju sa obeležjima rituala. Rituali proslava i praznika zastupljeni su u većini vaspitnih grupa, dok su druge kategorije ređe zastupljene. U društvenim aktivnostima rutine i rituali pojavljuju se u približno jednakom broju posmatranih grupa dece, kao i u aktivnostima učenja. Rituals u vezi sa aktivnostima na otvorenom nisu registrovani.

6. DISKUSIJA

U nedostatku empirijskih nalaza o analizi rutina i rituala u institucionalnom kontekstu, dobijeni nalazi biće diskutovani u odnosu na aktuelne i relevantne teorijske okvire od kojih se i pošlo u ovom radu, kao i određene nalaze istraživanja u porodičnim okvirima.

Kada se dobijeni rezultati uporede sa rezultatima istraživanja rutina i rituala u porodičnom kontekstu uočavaju se određene sličnosti (Boškić 2022). U vrtiću, kao i u porodici, najzastupljenije su rutine vezane za ishranu i obroke, rutine vezane za ličnu higijenu i socijalni život, dok su najmanje zastupljene rutine uređenja prostora. Najveće razlike se uočavaju u rutinama vezanim za higijenu domaćinstva i rutinama vezanim za nabavku u kojima deca u porodičnom kontekstu učestvuju, dok ih u vrtiću nema, što je uslovljeno u najvećoj meri razlikama između ova dva konteksta.

Kada se pogledaju ukupni rezultati u svih 50 posmatranih vaspitnih grupa, može se konstatovati da je ukupan broj opisanih rutina gotovo dva puta veći od ukupnog broja zabeleženih rituala, ali je primetno da je raznovrsnost rituala mnogo veća. To se može tumačiti time da su oni specifičniji za grupu, oko njih ima više prostora za dogovaranje, dok su rutine jednim delom uslovljene ustaljenim rasporedom dnevnih aktivnosti u instituciji, pa su u svim grupama slične. U pogledu vremenske raspoređenosti, rutine su najčešće dnevne, dok su rituali ravnomerno raspoređeni na dnevne, nedeljne i mesečne.

Kada je reč o konkretnim kategorijama, rezultati istraživanja pokazuje da su *aktivnosti brige o sebi* (pranje ruku, oblačenje, obroci) ustaljeno i dosledno primenjivane u posmatranim vrtićima. Ovakve rutine doprinose razvoju samostalnosti kod dece, jer svakodnevne aktivnosti nude mogućnosti za emocionalni i socijalni razvoj. Slično tome, Boškić (2022) ističe da i u porodičnom kontekstu ovakve rutine značajno utiču na razvoj samopouzdanja kod predškolske dece. Takođe, prema *Godinama uzleta* (2019) deca treba da budu aktivni učesnici razvoja i učenja, čime se podstiče samostalnost, odgovornost i lični integritet. Rezultati ovog istraživanja potvrđuju da su ustanove uključene u ovo istraživanje većinski usklađene sa ovim principima, jer se deci omogućava da sama učestvuju u tim aktivnostima, uz podršku odraslih.

Imajući u vidu kategoriju *održavanje prostora*, primećeno je da deca svakodnevno učestvuju u organizaciji i spremanju prostora, što je u skladu s Ređo Emilia pristupom, gde se okruženje tretira kao “treći vaspitač”, a njegovo održavanje kao deo učenja kroz praksu (Hayes 2015; Thornton, Brunton 2010). Navedeni nalaz je u skladu i sa zvaničnom koncepcijom, u kojoj je prostor podsticajno i demokratsko okruženje koje se gradi zajedno sa decom što, između ostalog, doprinosi osećaju pripadnosti i zajedničke odgovornosti (*Godine uzleta* 2019).

Rezultati pokazuju da *rituali* poput *rođendana i praznika* imaju značajnu emocionalnu vrednost i predstavljaju deo grupnog identiteta. *Godine uzleta* (2019) tumače rituale kao važan deo stvaranja zajednice i emocionalne sigurnosti, posebno kroz praksu zajedničkog dogovaranja, obeležavanja važnih događaja i izražavanja

zajedničkih vrednosti. Oni takođe doprinose razvoju osećaja pripadnosti i kontinuiteta. Imajući u vidu kontekst drugih, a bliskih okruženja, u okvirima *Standarda kvaliteta rada predškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini* (APOS0 2022) isto tako se prepoznaje važnost ovih rituala kao sastavni deo podržavajućeg emocionalnog okruženja.

Nalazi istraživanja ukazuju da se svakodnevne *društvene aktivnosti*, poput zajedničkog pozdravljanja, dogovaranja pravila, grupnih razgovora, redovno primenjuju, što je veoma dobro. Ovakve aktivnosti imaju snažnu socijalnu i emocionalnu funkciju, jer doprinose razvoju emocionalne pismenosti i međuljudskih odnosa (Denham, Weissberg 2004). Takođe, zanimljivo je da u radovima u kojima se analizira kontekst inkluzivnog predškolskog obrazovanja i vaspitanja, rutine i rituali imaju posebno mesto. Na primer, Tasić i Raspopović (2021) ukazuju da su rituali od izuzetnog značaja, jer jačaju međusobno poštovanje i zajedništvo među decom. Imajući u vidu da identifikovane rutine i rituali podržavaju međusobno uvažavanje, dijalog i saradnju, što je u skladu sa zvaničnom koncepcijom koja naglašava da dete ima pravo da učestvuje u dogovorima, da izražava mišljenje i gradi odnose sa drugima (Godine uzleta 2019), ovaj nalaz u krajnjoj liniji ukazuje na visok stepen usklađenosti sa principima participacije i demokratskog odnosa vaspitač-dete.

Polazeći od postulata zvanične koncepcije da se „učenje dešava u svakodnevним situacijama koje su detetu smisleno povezane“ (Godine uzleta 2019: 34), značajno je što su aktivnosti učenja uobličene u određene rutine i rituale. Boravak na otvorenom ima svoje jasno mesto u okvirima dnevnih rutina, što odgovara savremenim pedagoškim preporukama. Istraživanje potvrđuje da se deci pruža prilika za slobodno kretanje i istraživanje, što se, na primer u *Godinama uzleta* (2019), podržava kao osnov za razvoj celokupne ličnosti. Isto tako se i u *Standardima kvaliteta BiH* (APOS0 2022) takođe naglašava da boravak napolju mora biti deo svakodnevne rutine i da doprinosi raznovrsnosti iskustava dece.

U uvodnom delu rada je istaknut nedostatak istraživanja o rutinama i ritualima u institucionalnom kontekstu. Međutim, u poređenju s jednim od retkih istraživanja iz Slovenije (Berčnik, Devjak 2012), može se uočiti visok stepen usklađenosti rezultata dobijenih ovim istraživanjem sa praksom slovenačkih vrtića koji primenjuju principe Ređo Emilia pristupa. Neke od zajedničkih tačaka su fleksibilnost rutina, uvažavanje dečjih inicijativa, partnerstvo odraslih i dece, te tumačenje prostora i igre kao integrisanih dimenzija. Razlike su vidljive, na primer, u izraženijim ritualima u ovom istraživanju, ali to se može tumačiti i kroz kontekstualne specifičnosti, uticaj tradicije, kulture i/ili lokalne obrazovne politike.

7. ZAKLJUČAK

Dobijeni rezultati ukazuju na značajnu usklađenost posmatranih praksi sa principima programa *Godine uzleta* (2019), posebno u aspektima koji se odnose na učešće dece, igru kao jedan od osnovnih vidova učenja i izgradnju zajedničkih rutina koje jačaju emocionalnu sigurnost i osećaj pripadnosti. Kategorije koje su istražene (briga o sebi, održavanje prostora, proslave, igra, učenje, boravak napolju i društvene aktivnosti) pokazale su se kao relevantni indikatori implementacije programskih osnova u svakodnevnu praksu. Imajući u vidu internacionalni kontekst, možda su neke kategorije u ovom radu izraženije (npr. održavanje prostora, društvene aktivnosti), što se može tumačiti specifičnostima kulture, obrazovne politike i/ili pristupa vaspitača.

Kada je reč o teorijskim okvirima postavljenim u radu, prepoznaju se značajna uporišta. Naime, pedagogija odnosa koja naglašava važnost međuljudskih odnosa i emocionalne povezanosti u sistemu vaspitanja i obrazovanju (Bilić, Bašić 2016) direktno se reflektuje u nalazima o rutinskim i ritualnim aktivnostima. Rutine poput zajedničkog pozdravljanja, brige o sebi i društvenih aktivnosti služe kao okvir za razvoj sigurnih i poverljivih odnosa između dece i vaspitača, kao i među samom decom. Ove aktivnosti omogućavaju izgradnju atmosfere poverenja i prihvatanja, što je jedno od osnovnih načela pedagogije odnosa (Aspelin 2014; Reeves, Le Mare 2017). Pored toga, naglasak na učestvovanju dece u održavanju prostora i donošenju odluka u okviru rituala i rutina osnažuje njihovu autonomiju i osećaj pripadnosti grupi, što je u skladu sa humanističkim vrednostima pedagogije odnosa.

Takođe, nalazi u oblasti održavanja prostora i društvenih aktivnosti, usklađeni su sa principima Ređo Emilia pristupa, koji ističe važnost okruženja i podstiče aktivno učešće dece u organizaciji i kreiranju istog (Thornton, Brunton 2010). Rutine koje uključuju zajedničko sređivanje prostora, kao i rituali koji jačaju grupni identitet, predstavljaju praktičnu primenu ove teorijske orijentacije. Ovaj pristup naglašava važnost socijalne interakcije i dijaloga kao sredstva učenja, što se ogleda u nalazima ovog istraživanja o društvenim aktivnostima i ritualima zajedničkog pozdravljanja i razgovora, te participacije dece u svakodnevnim rutinama i ritualima.

Rezultati pokazuju da rutine i rituali u vrtiću funkcionišu ne samo kao sredstva za organizaciju svakodnevnog života, već i kao važni elementi koji podržavaju emocionalnu sigurnost, socijalnu povezanost i participativno učenje. Ovakav pristup doprinosi holističkom razvoju deteta i ističe njegovu aktivnu ulogu unutar vrtićke zajednice.

Imajući sve navedeno u vidu, rutine i rituali predstavljaju priliku za uspostavljanje podržavajućih odnosa. Kao važna implikacija ističe se potreba njihovog kontinuiranog razvoja, u skladu sa individualnim ritmom svakog deteta i usaglašeno sa porodicom. Važno je da deca učestvuju u odlučivanju i time doprinose zajedničkom cilju, jer obavljaju aktivnosti koje su važne za celu grupu i doprinose njenoj koheziji. Kao ishod se postiže osećaj predvidivosti, sigurnosti i pripadnosti grupi, dok se istovremno zadovoljava detetova izvorna potreba da bude aktivan učesnik svog razvoja. Jedan od zaključaka i implikacija svakako je da zbog dužine vremena koju deca provode u rutinskim aktivnostima u vrtiću, kao i u porodici, nedopustivo je da se one pretvore u dosadu i/ili mučenje dece (raspremanje igračaka je možda najčešći primer toga). Jedno od rešenja moglo bi da bude uvođenje rituala u ove situacije, koji mogu da ih obogate, učine zanimljivijim i smislenijim za decu.

Kada je reč o promišljanjima o budućim istraživanjima ove teme, nameće se potreba analize u ovom radu pokrenutih pitanja na većem i reprezentativnijem uzorku, analiza uloge vaspitača, dece i porodice, potom komparativni odnos rutina i rituala u porodičnom i institucionalnom kontekstu, kao i odnos pitanja ovde postavljenih s drugim oblastima razvoja i funkcionisanja dece.

LITERATURA

1. Aspelin, Jonas (2014), "Beyond individualised teaching: A relational construction of pedagogical attitude", *Education Inquiry*, 5(2), 233-245.
2. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH (2022), *Standardi kvaliteta rada predškolskih ustanova*, Sarajevo; pristupljeno u junu 2025. na: <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/Standardi-kvaliteta-rada-predskolskih-ustanova-SRP.pdf>
3. Berčnik, Sanja, Tatjana Devjak (2012), "Planning and implementing the daily routine in Slovene kindergartens and Reggio Emilia concept", in: *CICE 2012: Canada International Conference on Education*, University of Toronto, Canada, 395-400.
4. Boškić, Maja (2022), *Rutine u porodici kao podsticaj za učenje predškolske dece*, (master rad), Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad
5. Bilić, Vesna, Slavica Bašić (ur.) (2016), *Odnosi u školi: prilozi za pedagogiju odnosa*, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

6. Colić, Vesna, Svetlana Lazić, Jovanka Ulić, Milenko Janković, Maja Galić (2018), *Podrška ranom razvoju i učenju kroz bogaćenje dečje igre*, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad
7. Denham, Sussane, Roger Weissberg (2004), "Social-emotional learning in early childhood: What we know and where to go from here" In: Elda Chesebrough, Patricia King, Martin Bloom, Thomas Gullotta (eds.), *A blueprint for the promotion of prosocial behavior in early childhood*, Kluwer Academic - Plenum Publishers, New York, 13-50.
8. Đorđević, Marija (2020), "Porodične rutine i rituali uspavlјivanja dece – kvalitativno istraživanje", *Godišnjak za pedagogiju*, 5(1), 35-58.
9. Hayes, Shirley (2015), "Examining Ritual in a Reggio-inspired Preschool", *Journal of Inquiry and Action in Education*, 6(2), 38-52.
10. Marinković, Lada (2016), "Značaj porodičnih rutina i rituala za zdravlje i razvoj dece", u: Lada Marinković (ur.), *Svakodnevni život deteta*, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad, 103-114.
11. Mihić, Ivana (2022), *Vodič za primenu programa Razigrano roditeljstvo*, UNICEF, Beograd
12. *Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja – Godine uzleta* (2019), Prosvetni pregled, Beograd
13. Pavlović Breneselović, Dragana (2012), "Odnosi na ranim uzrastima", u: Aleksandar Baucal (ur.), *Standardi za razvoj i učenje dece ranih uzrasta u Srbiji*, Institut za psihologiju, Beograd, 133-150.
14. Pavlović Breneselović, Dragana, Živka Krnjaja (2017), *Osnove diversifikovanih programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja*, IPA Filozofskog fakulteta i UNICEF, Beograd
15. Radovanović, Tamara (2022), *Socijalno ponašanje i vršnjački status učenika na ranom osnovnoškolskom uzrastu* (doktorska disertacija), Filozofski fakultet u Novom Sadu
16. Reeves, Jocelyn, Lucy Le Mare (2017), "Supporting teachers in relational pedagogy and social emotional education: a qualitative exploration", *The International Journal of Emotional Education*, 9(1), 85-98.
17. Selman, Saliha, Janean Dilworth-Bart (2024), "Routines and child development: A systematic review", *Journal of Family Theory & Review*, 16(2), 272-328.
18. Tasić, Ivana, Slađana Raspopović (2021), "Inkluzivno obrazovanje dece predškolskog uzrasta sa smetnjama u razvoju po "Godinama uzleta"", *Krugovi*

detinjstva, 2, 36-37.

19. Thornton, Linda, Pat Brunton (2010), *Bringing the Reggio approach to your early years practice*, Routledge
20. UNICEF (2016), *Konvencija o pravima deteta*; pristupljeno u martu 2025. na: <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>
21. Vudhed, Martin (2012), *Različite perspektive o ranom detinjstvu: teorija, istraživanje i politika*, IPA Filozofskog fakulteta u Beogradu i CIP, Beograd

ROUTINES AND RITUALS IN KINDERGARTEN

Summary

Routines and rituals of preschool children represent a significant yet insufficiently explored aspect of the institutional framework. While most existing research focuses on these phenomena within the family environment, the aim of this study is to examine routines and rituals within the context of preschool institutions, with an emphasis on their identification and descriptive analysis in everyday kindergarten life. The research was conducted in 50 educational groups of various age levels in 12 kindergartens in Novi Sad. A descriptive method was used, with systematic observation as the primary technique, and data were collected using a semi-structured observation protocol, specifically designed for the purposes of this study. Analysis of the collected data resulted in the identification of seven categories of activities: self-care, maintenance of space, celebrations and holidays, play, social interactions, learning, and outdoor activities. A greater number of distinct rituals were observed compared to routines. The most common routine activities pertain to cultural-hygienic habits and mealtimes, while rituals most frequently occur during children's arrival and departure, as well as during birthday celebrations. Children's participation was prominent, with significant support from preschool teachers. It was noted that certain routines take on elements of rituals, indicating the need for a clearer distinction between these two concepts. The results align with the principles of the Years of Ascent framework, and show affinity with the pedagogy of relationships and the Reggio Emilia approach, reaffirming the importance of routines and rituals for emotional security, social connectedness, and the development of participatory learning. Based on the findings, further research is needed on a larger and more representative sample, with additional analysis of the roles of all actors - preschool teachers, children, and families - as well as a comparative analysis of routines and rituals in family and institutional contexts.

Keywords: everyday situations; *Years of Ascent*; preschool institutions; participation; context

Adrese autorica
Authors' address

Tamara Radovanović

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača Novi Sad
tamaramilosevic91@gmail.com

Vana Colić

Visoka poslovna škola strukovnih studija u Novom Sadu
vana.colic@vps.ns.ac.rs

Vesna Colić

samostalna istraživačica
vesnacolic021@gmail.com